

Уніятов Сергій,

аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Вивченням питань військової дисципліни і проблем девіантної поведінки військовослужбовців військова і юридична психологія займаються впродовж не одного десятиліття. Розглядаються різні підходи до нормативної та девіантної поведінки, дисциплінованості, відповідальності, самоконтролю військовослужбовців тощо. Українські дослідники (І. М. Гузенко, О. А. Зарічанський, О. О. Євдокімова, О. С. Капінус, Є. С. Коваленко, О. С. Колесніченко, С. О. Ларіонов, Т. М. Мацевко, А. Б. Неурова, В. І. Осьодло, А. М. Романишин, А. О. Худавердова та ін.) аналізують різні ракурси проявів, причин і детермінантів виникнення, особливостей профілактики і попередження девіантної поведінки військовослужбовців.

Є. Коваленко у своєму дослідженні писав, що за «роки ведення бойових дій зафіксовано десятки тисяч правопорушень і злочинів, учинених військовослужбовцями, серед яких самовільні залишення частин, дезертирство, непокоря, відмова виконувати накази, навмисні вбивства тощо» [3]. І далі автор зазначає, що «дослідження, присвячені девіантній поведінці військовослужбовців, які були реалізовані за мирних часів, істотно відрізняються від наукових розвідок зазначеної проблематики в умовах ведення бойових дій, адже екстремальні екзистенційні випробування кардинальним чином змінюють ставлення людини до подій, що відбуваються, і впливають на систему її правових уподобань» [3, с. 22]. А. Худавердова також вказує на можливі трансформації системи цінностей людини під впливом важких воєнних подій [6, с. 89]. До специфіки девіантної поведінки військовослужбовців авторка відносить делінквентність, високий рівень віктимності та існування її специфічних видів – самовільні залишення частини, нестатутні взаємини, дезертирство, мародерство, самоушкодження з метою ухилення від служби тощо. Девіантна поведінка військовослужбовців як соціально-психологічний феномен переважно характеризується низькою соціалізованістю девіантів, їх асоціальністю та соціально-психологічною незрілістю. При цьому негативні аспекти нестатутних взаємин військовослужбовців, такі як жорстокість, насильство, соціальний паразитизм, зазвичай привносяться військовослужбовцями, які вже мають асоціальні деформації особистості [6, с. 89].

Причинно-детермінуючі чинники відхилень у поведінці військовослужбовців значною мірою пов'язані з їхнім допризовним життєвим досвідом, зокрема умовами соціалізації, виховання та освіти. У наукових дослідженнях девіантної поведінки підкреслюється, що адаптаційний період призовників супроводжується актуалізацією низки проблемних аспектів, серед яких: труднощі пристосування до умов військового середовища (що проявляється у демонстративності, емоційній лабільності, зниженій активності,

інфантильних реакціях); виникнення нестатутних взаємин (які супроводжуються ознаками пригніченого стану, порушеннями сну, прагненням уникати службових обов'язків); а також особистісні труднощі, пов'язані із сімейними та міжособистісними, зокрема гендерними, відносинами (що виявляється в тривожності, дезорганізації уваги, відстороненості та надмірній комунікативній залежності від засобів зв'язку).

Схильність до девіантної поведінки у військовослужбовців нерідко обумовлюється прагненням дистанціюватися від військової служби, неприйняттям нормативно-статутного укладу, переживанням безвихідності ситуації та неспроможністю конструктивно вирішувати особистісні проблеми, що в окремих випадках може зумовлювати суїцидальні тенденції [4].

О. Євдокімова та В. Заворотний, аналізуючи психологічний стан учасників бойових дій, пишуть, що «за основними ознаками «в'єтнамський» синдром можна розділити на два типи – за тим, як людина реагує на труднощі, що виникають в новому оточуючому світі:

1) збуджений тип реагування на проблеми, агресивність, запальність, дратівливість, гнівливість, нестриманість. Людина практично втрачає свідомий вольовий контроль над своїми емоціями і дуже часто – діями;

2) тривожно-депресивний фон реагування на проблеми, довгі емоційні переживання, невгамовний душевний біль, хвилювання, муки, схильність до самогубства [1]. До супутніх факторів ризику суїцидальної поведінки належать також депресивні стани; наявність суїцидальних спроб в анамнезі або в сімейному середовищі; адиктивні форми поведінки (алкогольна, наркотична, токсикоманічна залежність); соціальна ізоляція [4].

Специфіка військової служби характеризується низкою стресогенних чинників, зокрема монотонністю діяльності, трансформацією просторово-часових параметрів життєдіяльності, обмеженням доступу до особистісно значущої інформації, переживанням самотності, груповою ізоляцією та потенційною загрозою життю. Сукупний вплив цих чинників виступає серйозним випробуванням морально-психологічної стійкості військовослужбовців і може спричиняти девіантні прояви [5].

Таким чином, девіантна поведінка військовослужбовців постає як інтегративне утворення, що поєднує мотиваційні, потребово-сміслові та особистісні компоненти із свідомими відхиленнями від нормативної діяльності. Часто вона виглядає як поєднання однієї або кількох форм девіацій (зокрема правопорушень, адикцій, суїцидальних проявів, соціально небезпечних форм взаємодії тощо), які призводять до особистісної деградації та становлять потенційну загрозу для соціального середовища [5].

Аналіз наукових джерел і практики психологічної роботи у військових підрозділах свідчить, що за умови нестійкого характеру відхилень вони піддаються корекції шляхом цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, зокрема через діяльність фахівців психологічної служби та командного складу, а також через активізацію процесів самовиховання.

Список використаних джерел:

1. Євдокімова О. О., Заворотний В. І. Посттравматичні стресові розлади,

гострі та віддалені, як наслідок участі у військових діях. *Право і безпека*. Харків: ХНУВС, 2014. № 3(54). С. 207–212.

2. Євдокімова О. О., Зарічанський О. А., Коваленко Є. С. Аналіз рівня правосвідомості та правової поведінки військовослужбовців підрозділів операції об'єднаних сил Збройних Сил України *Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) Харків: ХНУВС, 2021. С. 78–80.

3. Коваленко Є. С. Психологічні чинники правової інтолерантності військовослужбовців: дис. ... докт. філос. за спец. 053 «Психологія». Харківський національний університет внутрішніх справ. 285 с.

4. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України: монографія. Харків: НАНГУ, 2018. 488 с.

5. Романишин А. М., Мацевко Т. М., Капінус О. С., Гузенко І. М., Неурова А. Б. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посіб. Львів: НАСВ, 2017. 322 с.

6. Худавердова А. О. Соціально-правові уявлення про злочин як чинник девіантної поведінки військовослужбовців: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» (19.00.06 – юридична психологія). Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2023. 260 с.